

УДК 94:821.161.2.09(092)(477) “18/19”

Ольга КАЗАКЕВИЧ

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
Київ (Україна)

Olga KAZAKEVYCH

National Pedagogical Dragomanov University
Kyiv (Ukraine)
o.kazakevich@gmail.com

**ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК
КОНСОЛІДУЮЧИЙ ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ
СТОЛІТТЯ**

**TARAS SHEVCHENKO'S FIGURE AS A
UNIFYING FORCE IN THE UKRAINIAN
NATIONAL IDEA OF THE
LATE 19th – EARLY 20th CC**

Ключевые слова: украинское национальное движение, национальная идея, Тарас Шевченко, годовщина памяти Шевченко, процессы национального строительства, национальная идентичность.

Казакевич Ольга. Образ Тараса Шевченко как консолидирующий фактор формирования украинской национальной идеи во второй половине XIX – в начале XX века

Статья посвящена роли образа Тараса Шевченко в формировании украинской национальной идеи в конце XIX – начале XX вв. Рассмотрены оценки значения творчества и жизненного пути Тараса Шевченко в публицистике деятелей украинского национального возрождения второй половины XIX в., а также в современной историографии. Отмечено, что идеи Тараса Шевченко, выраженные в его поэзии, находили широкий отклик в среде украинского населения, а празднование годовщин памяти поэта к концу XIX в. приобрело значение важнейшей демонстрации украинского патриотизма. Автор приходит к выводу о том, что образ Тараса Шевченко сыграл роль объединяющего фактора для всех слоев украинского общества и жителей всех регионов Украины.

В епоху важких соціально-економічних та політичних випробувань, яку нині переживає Україна, не втрачає актуальності полеміка стосовно національної ідеї, яка могла б об'єднати українське суспільство. М. Попович визначає національну ідею як суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід'ємною частиною якого є уявлення про об'єктивне становище нації, її цінності і проблеми, а також про загальнонаціональні цілі та шляхи їх досягнення. На думку дослідника, розуміння національної ідеї, пов'язане з уявленням про дух (“ідею”) людства, людської історії та його втілення у конкретних націях у вигляді їх різних “ідей” (“історичних місій”) було властиве романтичним діячам національно-визвольних рухів ХІХ століття, у тому числі й українським¹.

Виключну роль в процесі національного відродження та формуванні української національної ідеї другої половини ХІХ століття відіграв особистісний фактор, уособленням якого став Тарас Григорович Шевченко. Його художня й поетична творчість заклала ту систему ціннісних орієнтирів, якою керувалися наступні покоління діячів українського руху, сформулювала, за ви-

словом М. Дашкевича, “цілу програму боротьби для наступних поколінь українців за національно-культурне та соціально-економічне звільнення”². Ролі поета у процесі становлення української нації³ присвячена величезна кількість наукових та публіцистичних праць. Однак дослідження постаті Тараса Шевченка ніколи не втратить своєї наукової актуальності. Деякі аспекти потребують уточнення й переосмислення в сучасних умовах суспільно-політичного розвитку України. На ідейному значенні художньої творчості Т. Г. Шевченка неодноразово наголошували дослідники новітнього періоду. Так, зокрема, А. М. Катренко зазначає, що літературна й живописна творчість та приклад громадського життя великого українського поета відіграли величезну роль у становленні української нації⁴. Могутньою зброєю у боротьбі за волю України називає Шевченкову творчу спадщину В. Г. Сарбей⁴.

Л. Г. Іванова підкреслює, що творчість Шевченка відкрила цілу епоху у формуванні революційно-демократичної ідеології і стала одним із важливих джерел становлення революційної національно-демократичної суспільно-політичної думки⁵.

Серед наукового загалу нині панує думка про те, що значення творчості Шевченка полягало насамперед у її змістовному наповненні, у тому, що вона була національною за своїм духом і формою⁶. На думку П. Магочія, ключова відмінність Т. Г. Шевченка від його «малоросійських сучасників» полягала у тому, що він не вірив у можливість існування кількох ідентичностей, а натомість чітко розрізняв російську та українську ідентичність⁷.

Як зазначає Я. Грицак, Шевченко заклав підвалини модерної української літератури й української національної свідомості, а його заклик до одночасного національного і соціального визволення став ідеологічним наріжним каменем модерної України⁸. Цей погляд на роль особистості Т. Шевченка поділяють і зарубіжні дослідники. На думку Е. Уілсона, «праця Шевченка заснувала повністю нову національну міфологію героїчної боротьби і підлої зради, а його рішення писати українською мовою утвердило переконання, що українська культура може функціонувати як самостійна та незалежна»⁹.

Досліджуючи значення постаті Т. Г. Шевченка для формування української національної ідеї, варто пам'ятати, що не тільки його творчість, але й особистий життєвий приклад, доля поета стала важливою складовою української національної ідеї. Народжений у кріпацтві, Т. Г. Шевченко виключно завдяки власним здібностям домогся визнання інтелектуальної еліти Російської імперії. За свої погляди Шевченко зазнав переслідувань з боку імперської влади, пережив заслання й помер на чужині, але будучи визнаним ідейним лідером українства. Той факт, що саме біографія Шевченка визначила його роль в українському русі, був тонко помічений Є. Чикаленком. Він зазначає, що якби Т. Г. Шевченко виїхав за кордон і замість того, щоб постраждати десять років у надкаспійських степах, прожив цей час у Європі, він міг би написати твори всесвітнього значення. Талант Шевченка Є. Чикаленко називає самородним діамантом, який не мав тої шліфовки, яка побільшує вартість вдесятеро. «Але така вже доля мужицької нації, що не мала своєї не тільки державності, а навіть школи. Але хто знає, якби Шевченко та Карий одержали російську університетську освіту, то чи не вийшли б вони російськими письменниками, як Гоголь, Достоевський або Короленко»¹⁰.

Т. Г. Шевченко відчував історичне минуле України, якому була присвячена переважна більшість його основних творів. На думку В. Б. Антоновича, незважаючи на те, що Т. Г. Шевченко був митцем і у його творчості не варто вбачати об'єктивного відтворення історичних подій, йому все ж таки вдалося якнайкраще зобразити дух Запоріжжя, а також сутність соціальних і релігійних конфліктів доби козаччини¹¹. Роль Тараса Шевченка для інтерпретації подій історії України майбутніми поколіннями помічена й сучасни-

ми дослідниками. Так, Б. Петруньок зазначає, що саме Шевченко значною мірою визначив і репрезентував наші сьогоденні уявлення про ключові події історії¹².

Звернення Т. Г. Шевченка до минулого, оспівування героїчних подвигів та болісне переживання ганебних зрад, відкривало українському читачеві майбутнє його рідної землі. Цей парадоксальний вимір шевченкової спадщини якнайкраще охарактеризував Б. Д. Грінченко: «Своїм словом поет розвіяв ту темряву з усякої неправди, яка обіймала досі питання про нашу національність, і поставив замість тієї темряви своє світло. Він був перший українець з правдивою національною свідомістю, і ніхто не пособив так, як він, виробитися доброму українському національному світоглядові. ... Шевченко з трупів поробив живих людей, бо що таке до нього були українські інтелігенти як українці, коли не трупи? За це ми й зовемо його нашим національним пророком, тим ми й бачимо в ньому феноменальне, може, єдине з'явище у всесвітній історії. Ми певні, що в українській літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Шевченкові талантом, але не буде вже ні одного рівного йому своїм значенням у справі нашого національного відродження: будуть великі письменники, але не буде вже пророків»¹³.

Так само як близька й зрозуміла широкому загалові мова творів поета, його походження й мученицький життєвий шлях визначили визнання Т. Г. Шевченка у народному середовищі. Надзвичайно важливим є той факт, що поет фактично став героєм усної народної творчості українців. Зокрема, серед населення ширилися чутки, що у могилі Шевченка заховані ножі для майбутніх повстанців. Це засвідчує, що образ Т. Г. Шевченка, а разом з ним й ідеї, які він відстоював, перетнули соціальні бар'єри українського суспільства й до певної міри об'єднали університетських інтелектуалів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з їхніми часто неписьменними побратимами з народного середовища. У цьому відношенні, важко не погодитися з А. Капеллером, що Шевченко для українців став національним поетом навіть більшою мірою, ніж Міцкевич для поляків або Пушкін для росіян¹⁴.

Для української інтелігенції творчість Шевченка й пам'ять про нього стала наріжним каменем, який дозволяв уникнути небажаних ідеологічних протиріч й створити певну спільну платформу. Далася взнаки та обставина, що Шевченко закликав не тільки до національного, але й до соціального визволення українців. Як зазначав один із діячів Київської громади П. Г. Житецький, «в інші часи історичного життя нашого мала перевагу демократична ідея, а в інші – національна. Найкращим представником тієї й другої ідеї був і є в нас кобзар наш Шевченко. ... Це той вищий духом чоловік, котрий носить в собі всю історію народу в її провідних ідеях без переваги

одної над другою, той обранець народу, на якому спочиває вся історична слава його”¹⁵.

Ще за життя Тараса Шевченка його твори поширювалися у рукописному вигляді. Їх переписували студенти та викладачі Київського, Харківського, Казанського, Московського університетів¹⁶. М. П. Драгоманов згадував, що з творами Шевченка “Сон” і “Кавказ” він познайомився ще у 50-ті роки за рукописними списками. Спадщина Т. Г. Шевченка широко популяризувалася діячами українського громадівського руху. Зокрема, його “Кобзар” та “Буквар южнорусский” використовувалися для навчання у недільних школах. Упродовж 60-90 рр. XIX ст. на сторінках періодичних видань з’являлися матеріали пов’язані з життям та творчістю Тараса Шевченка, а також публікувалися його твори. У журналі “Основа” було опубліковано понад 70 творів Шевченка, у тому числі уривки з “Щоденника” Шевченка¹⁷.

Але не менше значення мало й те, що твори твори Тараса Шевченка постійно звучали в українському середовищі, зокрема, під час концертів та театральних вистав на початку 60-х рр. XIX ст¹⁸. Вже тоді влада намагалася перешкодити вільному звучанню слова поета. У листі від 6 березня 1864 р. П. Г. Житецький згадував: “Достався я у Київ 24-го, а 26-го наш університетський гурт давав на городськiм театрі спектакль, в котрiм я мусив співати. У прошлому році я читав на сцені дещо з Шевченка, то й тепер товариство того ж заважало та Анненков заборонив, хоч і вибрали для читання і надто звичайну п’єсу “Тополю”¹⁹. Зазначимо, що офіційна влада Російської імперії цілком усвідомлювала небезпеку поширення творів Шевченка, які видавалися у жорстко понівеченому цензурою вигляді, а деякий час взагалі були заборонені до друку. Цей факт не зовсім узгоджується з твердженням Р. Шпорлюка, що росіяни нібито “не розуміли того, що постать Шевченка є якісно новим етапом становлення України й занепаду Малоросії”²⁰.

Олександр Кістяківський у 1876 р. писав: “Достатньо одного імені Шевченка, щоб одних залякати, у інших збудити підозру, третіх згубити”²¹.

Навіть у другій половині 80-х рр. XIX століття поява праць Шевченка викликала побоювання частини української інтелігенції через небезпеку звинувачень у неблагонадійності. М. П. Драгоманов, який планував видати закордоном повне зібрання творів Т. Г. Шевченка до 25-ї річниці смерті поета, скаржився, що деякі громадівці назвали цю справу “шкідливою”²². Водночас, не можна не помітити, що гоніння на Шевченка навіть після його смерті лише збільшували інтерес до постаті й творчої спадщини поета.

Діячі українського національного руху доклали багато зусиль до збереження та популяризації всього, що було пов’язане з іменем Тараса Шевченка. Важливим осередком накопичення мате-

ріалів про Т. Шевченка став журнал “Киевская Старина”. На його сторінках публікувалися численні матеріали про Шевченка: епістолярія, спогади про його життя та діяльність (біографічні відомості), твори митця, розповіді селян про Шевченка, численні замітки про відзначення днів пам’яті Кобзаря та ін.

За підрахунками О. Багрія, за всі роки існування журналу (1882-1906) у ньому опубліковано 168 матеріалів про Шевченка²³.

Особливого значення набула традиція вшанування пам’яті Т. Г. Шевченка, започаткована ще під час перепоховання поета в Україні. П. Г. Житецький згадував про цю подію, порівнюючи її з похороном М. Достоевського у Петербурзі, який він спостерігав у 1881 р.: “Ще був я студентом, як провозжали в Києві Шевченка – з Рождественської церкви, що коло купалень, по набережній аж до цiпного мосту. Було се весною, в маї місяці. Народу як маком насіяно скрізь по горах. Річей тож було багато, гроб важкий олов’яний. Нести тяжко, а ми несли його на плечах аж до парохода, що стояв коло мосту. Ступнів тридцять пронесемо та й станемо, от і говориться річ. Вінків не було, бо на них моди нема в Києві, і якось більше було простоти, чим тут, бо й сам Шевченко був простий чоловік, тим-то коло гробу його було більше всякої голоти”²⁴.

На думку Софії Русової, поховання Тараса Шевченка в Петербурзі об’єднало українців, адже надто великою була втрата, яка відгукнулася й у бідних хатах Київщини, й у заможних садибах українських поміщиків. З того часу літературні гуртки й окремі родини перетворилися на українське суспільство²⁵.

Місце перепоховання поета у Каневі органічно вписалося в український сакральний простір. На це звертає увагу С. Скульчик: “Як місце спочинку “батька нації” могила найкраще надавала до того, щоб посісти упривілейоване місце в національній семіотичній системі. По-перше, вона втілила мітологічне уявлення про націю як товариство рівних між собою братів і сестер зі спільним “батьком” над ними. По-друге, Шевченкову могилу цілком навмисне й свідомо перетворено на “національну святиню”, адже протиставлення індивідуальної вмирущости вічному життю нації – один з основоположних складників психологічних підвалин національної ідентичности”²⁶.

Поступово ритуал відвідання могили Кобзаря, а також його малої батьківщини увійшов до повсякденних практик широкого загалу українців²⁷. Але ще більшого значення набули щорічні заходи із відзначення річниць народження й смерті поета. С. Єфремов згадував, що «26-те лютого для кожного українця було тим днем, коли він зазірав у «свята святих» своєї душі й при світлі Шевченкових ідеалів запитував свою совість, чи справдила вона заповіти Великого». День Тарасових роковин став першим національним свя-

том, коли підводилися підсумки, аналізувалися здобутки й втрати²⁸.

Шевченківські дні пам'яті започатковані ще у 60-х рр. XIX ст. зазвичай відбувалися наприкінці лютого – на початку березня кожного року. З самого початку вони подолали межі України й відбувалися практично всюди, де проживали українці. Вечори пам'яті були проведені уже в рік смерті поета, зокрема у Харкові та Петербурзі (з доповіддю виступив Костомаров, концерт пройшов за участі О. Серова (1820-1871))²⁹. У наступні десятиліття такі заходи відбувалися не лише на українських землях Російської імперії а також Австро-Угорської монархії, а й у Великобританії, США, Канаді.

Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка стало соціокультурним явищем притаманним українській громаді за місцем її постійного або тимчасового перебування.

Кількість учасників різних заходів присвячених пам'яті Т. Шевченка коливалася від кількох десятків до більше ніж півтисячі осіб. На Шевченківських вечорах виголошували реферати про життя й творчість поета, декламували його твори, а також присвячені Шевченкові авторські вірші, ставили п'єси, виконували музичні композиції, влаштовували виставки. Про одне із зібрань діячів Київської громади присвячених пам'яті Шевченка, яке проходило в помешканні Миколи Лисенка та Ольги О'Коннор у 1878/79 рр. згадував Степан Ерастов: "... улаштовано було, звичайно крадькома, таємниче [відзначення] роковин Т.Г.Шевченка. Свято відбувалося тепло, добре, в ріднім колі. Але ... поліція якось таки довідалася, вперлася в господу і затребувала вияснення нелегальних зборів від відповідальної господині. Ольга Олександрівна трималася спокійно і гордо ..., не пустила поліційного офіцера далі передпокою... Поліція зникла собі. Свято ми закінчили спокійно"³⁰.

Участь у подібних заходах брали не тільки українці, але й представники інших націй. Зокрема, коли у листопаді 1899 року в Золочівській гімназії в Галичині польська молодь вшанувала Адама Міцкевича, в організації вечора участь брали участь і молоді українці. Разом із ними польські гімназисти вшанували пам'ять українських поетів Тараса Шевченка, Івана Котляревського, декламуючи їхні вірші польською, незважаючи на те, що польські вчителі інколи намагалися цьому протидіяти³¹. У 1902 р. відзначення роковин Шевченка відбулося у Відні, де участь в урочистих заходах окрім українців взяли німці, чехи, поляки та словинці³².

Загалом, за даними, наведеними у журналі "Кивская старина", на рубежі XIX – XX ст. вшанування пам'яті Тараса Шевченка відбулося у таких містах як Київ, Катеринослав, Львів, Петербург, Москва, Томськ, Краків, Лондон, Катеринодар, Коломия, Миколаїв під Дністром, Березжани, Самбір, Пшибрам (Чехія), Олександрівськ

(Катеринославська губ.), Єлисаветград, Снятин, Чернівці, Броди, Городенці, Чернігів, Полтава, Одеса, Шамокін (штат Пенсільванія, США), Стрий, Тернопіль, Боршів, Сімферополь тощо. В 1899 р. в Асхабаді (суч. Ашгабад), тобто у місцях, де поет відбував заслання, було організовано спектакль, зібрані кошти з якого були витрачені на місцеву недільну школу й фонд імені Шевченка³³. На теренах Російської імперії заходи із вшанування пам'яті Шевченка найбільш відкрито й урочисто здійснювалися українською громадою у Петербурзі, що було обумовлено більш ліберальною атмосферою імперської столиці. Ці заходи були популярними не тільки у середовищі етнічних українців, але й серед представників місцевої російської інтелігенції³⁴. Святування починалося вранці з панахиди, яка зазвичай проходила у Казанському соборі. Продовженням заходу був урочистий обід, на який запрошувалися гості – російські інтелектуали, а також літературно-вокальне жартівливе меню урочистого обіду з нагоди 21-х шевченкових роковин, складене Д.Л.Мордовцевим. Воно включало у себе "українофільський борщ" та "сепаратистську кашу", "воз'єднану осетрину з хрінном" та інші специфічні "страви"³⁵.

У 1898 р. для заходів із вшанування пам'яті Шевченка було орендовано зал на 600 осіб, який виявився переповненим. Урочистості відкривав Д. Л. Мордовцев промовою виголошеною українською мовою, а серед почесних гостей були Герард, Пипін, Калмиков, Немирович-Данченко³⁶. Нерідко кошти зібрані під час подібних заходів спрямовувалися на благодійність, як, наприклад у 1899 р., коли учасники та гості урочистостей збрали допомогу для нужденних українських учнів та студентів навчальних закладів Петербурга³⁷.

Якщо у 60-80-ті роки XIX ст. заходи із вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка мали культурно-мистецький характер й обмежувалися переважно читанням творів й виголошенням доповідей, то вже на рубежі століть вони поступово набували політичного забарвлення. Слід згадати «Братство тарасівців», утворене на початку 90-х років XIX ст. Його засновники на могилі Шевченка поклялися поширювати ідеї Кобзаря.

У лютому 1905 р. саме під час одного із заходів вшанування пам'яті Шевченка було складено петицію "Потреби української школи", у якій під вимогою дозволити викладання українською мовою підписалося понад 500 осіб³⁸. На рубежі XIX-XX ст. різні за характером акції із вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка набули масового характеру. У 1897 р. перший в Україні бюст Т. Г. Шевченка встановив у своєму харківському маєтку український підприємець О. Алчевський, а вже через два роки пам'ятник поетові з'явився у м. Стрий. Поширення візуального образу Тараса Шевченка дослідила О. Л. Вільшанська, яка зазначає, що портрети чи скульптурні зображен-

ня поета обов'язково були присутні у помешканнях міської української інтелігенції³⁹. Масово відкривалися названі на честь Т. Г. Шевченка установи – театри, бібліотеки, вулиці та навіть лікарні. Дану традицію ще у 1873 р. започаткувало Літературне товариство імені Шевченка, на базі якого у 1893 р. почала діяти перша українська Академія наук – Наукове товариство імені Тараса Шевченка⁴⁰. У Петербурзі було організоване “Благотворительное Общество им. Шевченка”, а у Нижньому-Новгороді 40-ва річниця смерті Шевченка була ознаменована відкриттям у місті бібліотеки-читальні імені Т. Шевченка⁴¹. Того ж року читальня імені Тараса Шевченка була заснована у канадському Едмонтоні⁴². В цілому, можна констатувати, що до початку ХХ століття образ Тараса Шевченка не тільки увійшов до пантеону героїв України, але й став вагомим чинником української національної ідеї. Величезна роль Тараса Шевченка у процесі українського націотворення була обумовлена характером його поезії, яка утверджувала систему національних цінностей, а також образом незламного народного пророка, який був близьким і зрозумілим усім верствам українського суспільства. Тарас Шевченко посів місце інтернаціонального символу українства, який приверттав увагу усіх небайдужих у багатьох країнах світу. Але найважливішою була його роль для України. В епоху, коли етнічні українські землі перебували у складі різних іноземних держав, літературна українська мова та модерна культура лише формувалися, долаючи регіональні бар'єри, а інтелектуальна еліта була розділена різними соціально-політичними доктринами, саме образ Тараса Шевченка виступив консолідуючим чинником об'єднання українців Заходу й Сходу, Півночі й Півдня у єдину політичну націю.

Reference:

- ¹ Popovych M. Ukrayins"ka nacional"na ideya / M. Popovych // Visnyk Nacional"noyi Akademiyi Nauk Ukrayiny. – 2005. – 8. – S. 14-15.
- ² Dashkevych M. Ukrayins"kyj nacional"no-vyzvol"nyj rux / M. Dashkevych // Andrij Chutkij Mykola Dashkevych (1852-1908). – K. : Tempora, 2008. – S. 54.
- ³ Katrenko A. M. Ukrayins"kyj nacional"nyj rux XIX st. Chastyna I. Persha polovyna XIX st. / A. M. Katrenko. – K., 1998. – S. 54.
- ⁴ Sarbej V. H. Nacional"ne vidrodzhennya Ukrayiny / V. H. Sarbej. K. : Vydavnychyj dim Al"ternatyvy, 1999. – S. 144.
- ⁵ Ivanova L. H. Ukrayina mizh Sxodom i Zaxodom: do problemy stanovlennya nacional"noyi ideyi v ukrayins"kij suspil"no-politychnij dumci v konteksti sxidnoevropejs"koho rozvytku (I polovyna XIX st. / L. H. Ivanova. – K., 2007. – S. 106.
- ⁶ Bondar M. P. Ukrayins"ka literaturna tvorchist" / M. P. Bondar // Istoriya ukrayins"koyi kul"tury. U 5

- tt. / Hol. Red. Paton B. Ye. - K. : Naukova dumka, 2005. – T. 4., Kn. 2. – S. 65.
- ⁷ Mahochij P. R. Istoriya Ukrayiny / Pavlo Robert Mahochij. – K. : Krytyka, 2007. – S. 315.
- ⁸ Hrycak Ya. Narys istoriyi Ukrayiny: formuvannya modernoyi ukrayins"koyi nacyi / Ya. Hrycak. – K., 2000. – S. 37.
- ⁹ Wilson A. Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith / A. Wilson. – Cambridge, 1996. – R. 29.
- ¹⁰ Chykalekno Ye. Spohady (1861-1907) / Ye. Chykalekno. – K.: Tempora, 2003. – S. 138.
- ¹¹ Antonovych V. B. Proyzvedennyya Shevchenka, soderzhanye kotoryx sostavlyayet ystorycheskye sobytya / V. B. Antonovych // Moya spovid" Vybrani istorychni ta publicystychni tvory. – K. : Lybid", 1995. – S. 102-104.
- ¹² Petrun"ok B. Taras Shevchenko v konstruyuvanni ukrayins"koyi nacional"noyi identychnosti / B. Petrun"ok // Ukrayinoznavchij al"manax. – K, 2013. – Vyp. 12. – S. 63.
- ¹³ Hrinchenko B. - M. Drahomanov. Dialohy pro ukrayins"ku nacional"nu spravu. – Kyiv, 1994. – С. 72.
- ¹⁴ Kappeler A. Mala istoriya Ukrayiny / A. Kappeler. – K. : Vydavnyctvo “KIS”, 2007. – S. 103.
- ¹⁵ Zhytec"kyj P. Z istoriyi ukrayins"koho pys"menstva: Promova do ukrayins"kyx hromadyan u Kyjevi / P. Zhytec"kyj // Literaturno-naukovyj visnyk. – 1913. – T. 63. – Kn. 5. – S. 303.
- ¹⁶ Karabutenko Y., Marusych A., Novoxatskyj M. Shevchenko v Moskve / Y. Karabutenko, A. Marusych, M. Novoxatskyj. – K. : Rad. pys"mennyyk, 1989. – S. 212.
- ¹⁷ Tam samo. – S. 219.
- ¹⁸ Katrenko A. M. Ukrayins"kyj nacional"nyj rux XIX st. Chastyna II. 60-90-ti roky XIX st. Navchal"nyj posibnyk / A. M. Katrenko. – K., 1999. – S. 43.
- ¹⁹ Instytut Rukopysu Nacional"noyi biblioteki imeni V. I. Vernads"koho (IR NBUV). – F. I. - Od. zb. 48003. – Ark. 6.
- ²⁰ Shporlyuk R. Imperiya ta nacyi / R. Shporlyuk. – K., 2000. – S. 260.
- ²¹ Kistyakivs"kyj O. Shhodennyk 1874-1879 / O. Kistyakivs"kyj. – T. 1. – K. Naukova dumka: 1994. – S. 175.
- ²² Myxajlo Drahomanov: Avtozhytteypys / Uklaly I. S. Hrycenko, V. A. Korotkyj, M. V. Tomenko. – K. : Lybid", 2009. – S. 124.
- ²³ Karabutenko Y., Marusych A., Novoxatskyj M. Shevchenko v Moskve / Y. Karabutenko, A. Marusych, M. Novoxatskyj. – K. : Rad. pys"mennyyk, 1989. – S. 237.
- ²⁴ Cyt. za: Plachynda V. P. Pavlo Hnatovych Zhytec"kyj. – K.: Naukova dumka, 1987. – S. 42-43.
- ²⁵ Rusova S. Shevchenko y ukraynskoe obshhestvo 60-x hodov / S. Rusova // Ukraynskaya zhyzn". – 1913. – 2. – S. 37.
- ²⁶ Yekel"chyk S. Ukrayinofily Svit ukrayins"kyx patriotiv druhoi polovyny XIX stolittya / S. Yekel"chyk. – K. : Vydavnyctvo “KIS” 2010. – S. 51-52.
- ²⁷ Pryshhepa O. P. Taras Shevchenko v osvitt"o-kul"turnomu prostori mist Pravoberezhnoyi Ukrayiny:

vid zaborony do vshanuvannya (druha polovyna XIX – pochatok XX st. / O. P. Pryshhepa // T. H. Shevchenko kriz" dva stolittya: lyudyna, tvorec", symbol. Materialy kruhloho stolu (Kyiv, 11 bereznya 2014 roku). – K., 2014. – S. 60.

²⁸. Yefremov S. Shevchenko. Zbirka / S. Yefremov. – K.: Drukarnya 1-oyi Kyivskoyi Drukars"koyi Spilky, 1914. – S. 41.

²⁹. Karabutenko Y., Marusych A., Novoxatskyj M. Shevchenko v Moskve / Y. Karabutenko, A. Marusych, M. Novoxatskyj. – K.: Rad. pys"mennyyk, 1989. – S. 219.

³⁰. Erastov S. Spohady / S. Erastov // Pam'yatky Ukrayiny: istoriya ta kul"tura. – 2006. – 1-2. – S. III.

³¹. Bor"ba yz-za Shevchenko // Kyevskaia Staryna. – 1900. – T. 68. – 1. – Otd. 2. – S. 24.

³². Shevchenkovy rokovny v Vene // Kyevskaia Staryna. – 1902. – T. 77. – 1. – Otd. 2. – S. 30.

³³. Pomynky T. H. Shevchenko // Kyevskaia Staryna. – 1899. – 1. – Otd. 2. – S. 18.

³⁴. Chestvovanye pamyaty T. H. Shevchenko // Kyevskaia Staryna. – 1900. – T. 69. – 4. – Otd. 2. – S. 17.

³⁵. M. K. [Komarov M.] Menu D. Mordovcy [Menu 1882. Dvadcyat" pershy Tarasovy rokovny] / M.K. [M. Komarov] // Kyevskaia Staryna. – 1906. – T. 92. – 2. – Otd. 2. – S. 28-29.

³⁶. D-rъ H. [Trehubov Ye.] Pomynky T. H. Shevchenko Peterburhe // Kyevskaia Staryna. – 1898. – T. 61. – 1. – Otd. 2. – S. 8.

³⁷. Vecher v pamyat" T. H. Shevchenko v S.-Peterburhe // Kyevskaia Staryna. – 1899. – 4. – T. 65. – Otd. 2. – S. 20-22.

³⁸. Pobirchenko N. S. Pytannya nacional"noyi osvity ta vukhovannya v diyal"nosti ukrayins"kyx Hromad (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittya) / N. S. Pobirchenko. – K., 2002. – S. 35-36.

³⁹. Vil"shans"ka O. L. Obraz T. Shevchenka u suspil"nij svidomosti naprykinci XIX – na pochatku XX st. / O. L. Vil"shans"ka // T. H. Shevchenko kriz" dva stolittya: lyudyna, tvorec", symbol. Materialy kruhloho stolu (Kyiv, 11 bereznya 2014 roku). – K., 2014. – S. 134.

⁴⁰. Yefremov S. Shevchenko. Zbirka / S. Yefremov. – K.: Drukarnya 1-oyi Kyivskoyi Drukars"koyi Spilky, 1914. – S. 144.

⁴¹. Byblyoteka-chyital"nya ymeny T. H. Shevchenko // Kyevskaia Staryna. – 1901. – T. 72. – 2. – Otd. 2. – S. 84.

⁴². Balaban Ya. "Prysvyachuyet"sy Kanadi": unikal"nyj vnesok Mykhajla Govdy v literaturnu istoriyi provinciyi Al"berta / Ya. Balaban / Pereklad z anhlijs"koyi Oksany Nakonechnoyi / Jaroslav Balan. "To Canada": Michael Gowda's Unique Contribution to the Literary History of Alberta // Narodoznavchi Zoshyty. – 2010. – 3-4. – C. 477.

Kazakevych Olga. Taras Shevchenko's figure as a unifying force in the Ukrainian national idea of the late 19th– early 20th cc. The article is devoted to the symbolic role of the Taras Shevchenko's representation in the Ukrainian national idea of the late 19th– early 20th cc. It is stated that Taras Shevchenko's poetry, paintings as well as his life full of struggle for freedom, were used by the Ukrainian intellectual elite as a sign of the social

and national liberation. In time when the territory of Ukraine was divided between the Russian and Habsburg empires, the Ukrainian educated class had been rather segmented. In such circumstances Taras Shevchenko even after his death played a role of the important unifying force in the Ukrainian nationalism. In the beginning of the article the scholarly views on the Taras Shevchenko's significance are analyzed. In late 19th– early 20th cc. those scholars and publicists (V. Antonovych, E. Chykalenko, P. Zhytetsky etc.) who were involved themselves in the Ukrainian national movement had stressed the great role of the Taras Shevchenko's figure. Modern researches such as V. Sarbey, L. Ivanova, P. Magocsi, A. Wilson, A. Kapeller and others share this opinion. The author puts forward a message that Taras Shevchenko's ideas incarnated in his works had been unifying the lower and upper classes of the Ukrainian society. Shevchenko's poems were distributed among the lesser-educated Ukrainians through the theatrical performances and publishing activity of the Kyiv Hromada members. The role of the "Kievskaya Starina" journal where 168 articles devoted to Taras Shevchenko were published from 1882 to 1906 should be regarded. The Taras Shevchenko's anniversary, which had been taking its place in Saint-Petersburg, Kyiv, Kharkiv, Lviv, Chernivtsi and many other cities in Ukraine, Russia, Kazakhstan, Poland, Austria, Great Britain and the USA, had become the most important public demonstration of the Ukrainian patriotism. In the Russian empire it was commemorated notwithstanding the political pressure. Although the Taras Numerous voluntary organizations, scientific societies and even political entities named after Taras Shevchenko emerged until the early 20th c. The author comes to conclusion that the Taras Shevchenko's representation indeed unified all the social classes and regional communities of Ukraine.

Key words: *Ukrainian national movement, national idea, Taras Shevchenko, Shevchenko's anniversary, nation-building processes, national identity.*

Ольга Казакевич - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та етнополітики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Коло наукових інтересів: український національний рух другої половини XIX – початку XX століття, формування модерної української нації, біографістика. Автор понад 40 наукових та навчально-методичних публікацій, у тому числі 1 монографії.

Olga Kazakevych – Candidate of Historical Sciences, associate professor at the department of history and ethnic policy of the National Pedagogical Dragomanov University. Research interests: Ukrainian nationalism of the late 19th – early 20th, modern Ukrainian nation formation processes, biographic studies. Author of 1 monograph and more than 40 articles.

Received: 19-10-2015

Advance Acces Publisher: December 2015

© O. Kazakevych, 2015